

ՍԵՎԱԿ ԴՈՂՈՍՅԱՆ

Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների դատախազության ավագ դատախազ

ԱՆՉԳՈՒԾՈՒԹՅԱՄԲ ՀԱՆԳԱՆՔ ԿԱՏԱՐՈՂ ԱՆՁԱՆՅՈՒՆՆԵՐԻ ԿՐԻՄԻՆԱԼՈՎԻԱԿԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Անզգուշությամբ հանցանք կատարած անձինք բնութագրվում են առանձնահատուկ այնպիսի որակներով և հատկություններով, որոնցով տարբերվում են դիտավորությամբ հանցանքներ կատարող անձանցից:

Անզգուշությամբ հանցանք կատարած անձանց բնութագրական են այնպիսի որակներ, ինչպիսիք են, օրինակ՝ անտարբերությունը հասարակական շահերի, անվտանգության կանոնների և դրանց պահպանման նկատմամբ, անկարգապահությունը և այլն: Հենց այդ որակների և հատկությունների ամբողջությամբ ձևավորվում է թեթևամտությունը՝ մեղավոր անձի անպատասխանատու վերաբերմունքը իրավունքի նորմերով պահպանվող օբյեկտների և դրանց կապակցությամբ ունեցած պարտականությունների նկատմամբ: Այս պատճառով՝ անզգուշությամբ հանցանք կատարող անձինք, ելնելով իրենց արժեքային կողմնորոշման հակասոցիալական ուղղվածությունից, կարող են առանձնանալ որպես հանցանք կատարող անձանց ինքնուրույն կրիմինալոգիական խումբ:¹

Անզգուշությամբ հանցանք կատարած անձանց իրավագիտակցությունը բավականին խոր ուսումնասիրված չէ իրավաբանական գրականության մեջ, սակայն որոշ հետազոտություններ հնարավորություն են տալիս եզրակացնելու նրանց իրավագիտակցության թերությունների վերաբերյալ, որոնք տարբերում են վերջիններիս դիտավորությամբ հանցանք կատարած անձանցից:

Անզգուշությամբ հանցանք կատարող անձանց իրավագիտակցության թերությունների յուրահատկությունը, մեր կարծիքով, արտա-

հայտվում է ոչ միայն նրանց բացասական վերաբերմունքով հասարակությունում գոյություն ունեցող համապատասխան նորմերի և կանոնների նկատմամբ, ինչպես նշում են իրավաբան-գիտնականները,² այլ նաև կոնկրետ նորմերի ու կանոնների չիմացությամբ, կամ դրանք չընդունելու, դրանց չենթարկվելու ցանկությամբ, կամ ընդհանուր և հատուկ կանոններին հետևելու պատրաստակամության բացակայությամբ անվտանգության այն ոլորտներում, որտեղ նրանք դրսևորել են անզգուշություն:

Ուսումնասիրությունները թույլ են տալիս նշել, որ անզգուշությամբ հանցանք կատարողների կրիմինալոգիական բնութագիրը պայմանավորված է նրանց սոցիալ-ժողովրդագրական, բարոյահոգեբանական, քրեաիրավական հատկանիշները բնութագրող, հանցավոր վարքագիծը պայմանավորող առանձնահատկություններով:

Այսպես, ըստ **սեռի տարբերական առանձնահատկությունների**՝ նշենք, որ անզգուշությամբ հանցանք կատարողների զանգվածում տղամարդիկ զգալիորեն գերակայում են. կանայք կազմում են մոտ 2%-ը: Սա հիմնականում կապված է վարորդների մեջ տղամարդկանց ու կանանց ոչ համաչափ տեսակարար կշռով և նրանց տարբեր վերաբերմունքով՝ ուղղված ճանապարհային երթևեկության կանոնների պահպանմանը: Ու չնայած վերջին տարիներին նկատվում է նաև հանցանք կատարողների մեջ կանանց մասնաբաժնի աճի միտում, մասնավորապես՝ կին վարորդների կողմից կատարվող անզգույշ հանցանքների թվի ավելացման հաշվին, միևնույն է՝ իրավա-

● ՕՐԻՆԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ № 114 2019

¹ Տե՛ս Бурлаков В.Н. Криминология, СПб: Санкт–Петербургский Государственный Университет МВД России. 1999, էջ 396:

² Տե՛ս Օհանյան Ա.Վ. «Անզգույշ հանցավորությունը և դրա կանխումը Հայաստանի Հանրապետությունում», ատենախոսություն ի. գ. թ. աստիճանի հայցման, էջ 29:

կիրառ պրակտիկան վկայում է այն մասին, որ կին-վարորդներին առավել բնութագրական է կարգապահությունը: Ընդ որում՝ վիճակագրական տվյալները վկայում են, որ ավտոտրանսպորտային պատահարների հետևանքով մահվան դեպքերը տղամարդկանց մեղավորությամբ 5-6 անգամ ավելի շատ են, քան կանանց մեղքով կատարվածները, անկախ այն հանգամանքից, որ անձնական ավտոմեքենաներ վարողների շարքում գնալով ավելանում է կանանց թիվը:

Ըստ տարիքային առանձնահատկությունների՝ անզգուշությամբ հանցանք կատարողների կազմում մեծամասնություն են կազմում միջին տարիքի ներկայացուցիչները: Այսպես՝ անզգուշ հանցագործությունների համար դատապարտվածները, ըստ տարիքի, դասակարգվում են հետևյալ կերպ. 14-17 տարեկանները՝ 1%, 18-24 տարեկանները՝ 31,4%, 25-29 տարեկանները՝ 23,5%, 30-49 տարեկանները՝ 39,7%, և 50 և ավելի տարեկանները՝ 5,4%: Ինչպես նկատում ենք՝ առավել քրեածին է 30-49 տարեկանների խումբը: Սա պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ այս անձինք ավտոմեքենա վարելու բավականին փորձ են ձեռք բերում, և նրանց մեջ ճանապարհային երթևեկության կանոնների խախտման վտանգավոր հետևանքներից խուսափելու հնարավորության չիմնավորված վստահություն է ձևավորվում, ինչպես նաև՝ սահմանված կանոնների նկատմամբ անտարբերություն: **Ըստ կրթական մակարդակի՝** անզգուշությամբ հանցանք կատարողների մեջ մեծ մասը միջին նույնիսկ ոչ լրիվ կրթություն ունեցողներ են, և միայն նրանց չնչին մասն ունի բարձրագույն կրթություն:

Բազմաթիվ հետազոտություններ ցույց են տվել, որ հանցավոր վարքագծի պարզաբանման առումով կրիմինալոգիական որոշակի նշանակություն ունեն նաև ընտանեկան և սոցիալ-դերային առանձնահատկությունները: Քանի որ անզգուշությամբ հանցանք կատարող անձանց թվում գերակայում են ճանապարհատրանսպորտային հանցանք կատարածները, ուստի սոցիալ-դերային առանձնահատկությունները կարող ենք ներկայացնել այս համատեքստում:

Հետազոտությունները ցույց են տվել, որ այս առումով նշանակություն ունի վարորդական փորձը: Այսպես՝ անզգուշ հանցագործությունների համար դատապարտվածները դասակարգվում են հետևյալ կերպ. 1-2 տարվա վարորդական ստաժ ունեցողները՝ 32-34%, նախկինում վարչական պատասխանատվության ենթարկվածները՝ 80%, իսկ քրեական պատասխանատվության ենթարկվածները՝ 12%: Ըստ մասնագիտությունների՝ բանվորները՝ 9,7%, պետական ծառայողները՝ 5,8%, թռչակառուները՝ 3,7%, այլ մասնագիտություններ՝ 15%, իսկ չաշխատող իրավախախտները՝ 3,3%³:

Հայաստանի Հանրապետությունում կատարված հետազոտությունները ցույց են տալիս, որ ճանապարհատրանսպորտային հանցանքներ կատարած անձանց 6-8%-ն ունեցել են դատվածություն, իսկ դրանց 25-30%-ը նախկինում ենթարկվել է վարչական պատասխանատվության: Ի տարբերություն ՌԴ, որտեղ այդ անձանց շրջանակում նախկինում վարչական պատասխանատվության ենթարկվածները կազմում են 80%, իսկ քրեական պատասխանատվության ենթարկվածները՝ 12%,⁴ Հայաստանի Հանրապետությունում գրանցված ցուցանիշը, ինչպես տեսնում ենք, ավելի ցածր է:

Հետազոտությունները ցույց են տվել, որ հանցավոր վարքագծի պարզաբանման առումով կրիմինալոգիական նշանակություն ունեն անզգուշությամբ հանցանք կատարողների բարոյահոգեբանական առանձնահատկությունները:

Անձանց բացասական որակների, առանձնահատկությունների վերհանումը թույլ է տալիս որոշել դրանց հիմքում ընկած սոցիալական պահանջմունքներն ու արժեքային կողմնորոշումները:

Անզգուշությամբ հանցանք կատարողների բարոյահոգեբանական առանձնահատկությունները դրսևորվում են սահմանված համապատասխան կանոններն այդ անձանց կողմից խախտելու հանրային վտանգավորության թերագնահատմամբ, դրանց չհետևելու կամ չպահպանելու, ինչպես նաև դրանց նկատմամբ ան-

³ Վիճակագրական տվյալները վերցված են համացանցից՝ 2012 թվականի հոկտեմբերի դրությամբ:

⁴ Տե՛ս Жулев В.И. Предупреждение дорожно-транспортных происшествий. М., 1989:

պատասխանատու վերաբերմունքի դրսևորմամբ:

Անզգուշությամբ հանցանք կատարած անձանց բնութագրական են այնպիսի հատկություններ, ինչպիսիք են եսասիրությունը, իրենց որոշումների և գործողությունների սոցիալական հետևանքների նկատմամբ անտարբերությունը, սեփական ունակությունների և հնարավորությունների գերազնահատումը, մասնագիտական պարտականությունների նկատմամբ ձևական վերաբերմունքը: Ուստի հենց այդ պատճառով անզգուշ հանցագործությունները չի կարելի դիտարկել ընդամենը որպես բարդ իրավիճակում որոշակի թերացումների արդյունք:

Բնութագրելով անզգուշ հանցանք կատարած անձանց անձնական առանձնահատկությունները՝ ընդգծենք երկու կարևոր պահ: Առաջին հերթին, ի տարբերություն դիտավորությամբ հանցանք կատարած անձանց՝ նրանց արժեքային կողմնորոշումների խաթարումը երբեք չի հասնում ինտենսիվության այն մակարդակի, որ ունակ լինի գլոբալ կրիմինալ ուղղվածություն հաղորդելու անձին: Դրանք վերաբերում են միայն որոշ հոգեբանական շեղումների, և այդ պատճառով անզգուշությամբ հանցանք կատարած անձանց հոգեբանական կողմնորոշումը շատ արժեքների նկատմամբ համընկնում է հասարակության օրինապահ անդամների հոգեբանական կողմնորոշմանը:

Երկրորդ՝ վարքագծի բացասական տարատեսակները սովորաբար կապված են անվտանգության կանոնների պահպանման պարտականության որոշ տեսակների հետ և ունեն անհատական, լոկալ բնույթ:

Անզգուշությամբ հանցանք կատարած անձանց մեծ մասի արժեքային կողմնորոշման առանձնահատկություն է սոցիալական անպատասխանատվությունը: Իր հերթին՝ վերջինս ձևավորում է անհոգատարություն, անվստահություն: Ավելին՝ այս անձանց բնութագրական է նաև արարքի հնարավոր հետևանքները համարժեքորեն գնահատելու և կանխատեսելու անկարողությունը կամ չցանկանալը: Այստեղ էլ արտահայտվում է անզգուշությամբ հանցանք կատարողներին բնութագրական եսասիրությունը, անհատապաշտությունը, անձնական շահերի վեր դասումը հասարակության մյուս

անդամների շահերից կամ այլոց անվտանգությունից:

Վերը քննարկվող առանձնահատկությունները դրսևորվում են նրանց բնութագրական այնպիսի որակներում, ինչպիսիք են հուզական սառնությունը, թեթևամտությունը, դիսկի դիմելը, ոչ սկզբունքային լինելը, պոտենցիալ տուժողներին կարեկցելու թույլ կարողությունը:

Անզգուշությամբ հանցանք կատարած անձանց որոշակի մասին բնութագրական է ոչ համարժեք ինքնագնահատականը (կարելի է ասել՝ բարդ իրավիճակներում գործելու սեփական հնարավորությունների և ունակությունների ակնհայտ գերազնահատումը, բարձր ինքնագնահատականը) սահմանված համապատասխան կանոններին հետևելու հետ կապված մասնագիտական կամ այլ պարտականությունների կատարման առնչությամբ:

Անշուշտ, անզգուշ հանցագործությունների հիմնական մասը կապված է մասնագիտական գործունեության անվտանգության կամ կենցաղային կանոնների չիմացության (կամ՝ թերի իմացության) կամ կոնկրետ իրավիճակում դրանք կիրառելու անկարողության հետ (օրինակ՝ մասնագիտական ոչ բավարար պատրաստվածության կամ փորձի պակասի պարագայում): Սակայն հետազոտությունները ցույց են տալիս, որ նշված կանոնների խախտումների 55-60%-ը կատարվել են գիտակցված և ոչթե արտակարգ, այլ՝ սովորական իրավիճակներում:

Պատահական չէ, որ հաճախ են այն դեպքերը, երբ անզգուշ հանցագործություններին նախորդում են որևէ հանցավոր հետևանք առաջացրած անվտանգության համապատասխան կանոնների մի շարք խախտումներ: Անձանց ավելի քան $\frac{3}{4}$ -ը նախկինում (մինչև անզգուշությամբ հանցանք կատարելը) թույլ են տվել անվտանգության համապատասխան կանոնների մի շարք խախտումներ, որոնք բարեհաջող են ավարտվել՝ առանց ծանր, քրեական պատասխանատվություն առաջացնող հետևանքների:

Հետազոտությունները ցույց են տվել ճանապարհատրանսպորտային հանցագործությունների համար դատապարտվածների բարոյահոգեբանական առանձնահատկությունների հետևյալ պատկերը: Այսպես՝ դատապարտ-

վածների 60%-ի մեջ որպես տվյալ հանցագործության պատճառ համարվել է թեթևամտությունը, դատապարտվածների 90%-ի մեջ՝ չափից ավելի ինքնավստահությունը, 43%-ի մեջ՝ կոնկրետ իրավիճակը ճիշտ գնահատելու անկարողություն, և ակնհայտ, բացարձակ անզգուշությամբ՝ 4,4%-ի մեջ⁵: Անզգուշությամբ հանցանք կատարած անձանց մեծ մասն ունի դրական կամ չեզոք սոցիալ-բարոյական կողմնորոշում (87%), որը կարելի է դիտել որպես նրանց ոչ բարձր հանրային վտանգավորության ցուցանիշ: Դրա հետ մեկտեղ՝ կան նաև անձինք (9%), ովքեր բնութագրվում են հակասոցիալական ուղղվածությամբ: Օրինակ՝ անզգույշ հանցագործությունների այն գործերի ուսումնասիրությունը, որոնք կապված են տեխնիկայի կիրառման հետ, ցույց է տալիս, որ ճանապարհատրանսպորտային հանցագործություններ կատարած վարորդներին բնութագրական է բարձր բարոյահոգեբանական լարվածությունը՝ 15%, շփոթվածությունը՝ 35%, հոգնածությունը՝ 4%, մեղսունակությունը չբացառող հոգեկան անոմալիաները՝ 2%⁶:

Իրավաբանական գրականության մեջ առանձնացնում են անզգուշությամբ հանցանք կատարողների հետևյալ խմբերը⁷.

1) Պատահական. սրանք այն անձինք են, ովքեր հանգամանքների պատահական բերումով կամ ինչ-որ պատահական իրադրության ազդեցության տակ, կամ յուրահատուկ հոգեֆիզիոլոգիական իրավիճակում առաջին անգամ կատարում են անզգույշ հանցագործություն: Այս խմբի մեջ ներառվող անձինք բնութագրվում են դրական ուղղվածությամբ, քանի որ նախկինում չեն կատարել իրավախախտումներ: Այս խումբը կազմում է 50-60%:

2) Անկայուն. սրանք, որպես կանոն՝ առաջին անգամ են կատարում անզգույշ հանցագործություն, սակայն գիտակցաբար և ոչ հարկադրված խախտում են սահմանված կանոնները նորմալ պայմաններում: Այս անձինք բնու-

թագրվում են անկայունությամբ, որոշ դեպքերում նաև՝ բացասական ուղղվածությամբ: Այս խումբը կազմում է 30-40%:

3) Չարամիտ. սրանք այն անձինք են, ովքեր նախկինում դատապարտված են եղել հանցագործությունների համար, հաճախակի անվտանգության կանոնների խախտումներ են թույլ տվել և ենթարկվել վարչական պատասխանատվության, բնութագրվում են բացասական, և կարծում են, թե կարող են խուսափել պատասխանատվությունից: Նրանք կազմում են 10-15%:

Փաստորեն, անզգուշությամբ հանցանք կատարողների շարքում տարբերում են «պատահական», «անկայուն» և «չարամիտ» տեսակները: Որոշ իրավաբաններ առանձնացնում են նաև «առանձնապես չարամիտ» տեսակը և նշում, որ «չարամիտ» և «առանձնապես չարամիտ» տեսակները հանդիպում են շատ ավելի հազվադեպ և, որպես կանոն՝ նախորդ երկու տեսակների անձանց հետագա խելաթյուրման արդյունք են⁸:

Միննույն ժամանակ՝ կարելի է առանձնացնել նաև նշված անձանց արժեքային կողմնորոշումների և այլ հոգեբանական հատկությունների ոլորտին վերաբերող մի շարք այլ առանձնահատկություններ: Անզգուշությամբ հանցանք կատարողների բարոյահոգեբանական հատկությունների շեղումները, որպես կանոն, լրկալ բնույթ ունեն, այլ կերպ ասած՝ դրսևորվում են այն իրավիճակներում, երբ թույլ են տրվում անվտանգության, նախազգուշական համապատասխան կանոնների խախտումները: Ընդհանուր առմամբ՝ նշված անձինք հիմնականում դրական են բնութագրվում թե՛ կենցաղում և թե՛ մասնագիտական գործունեության ընթացքում: Մինչև անզգուշությամբ հանցանք կատարելը քննարկվող կանոնները պարբերաբար խախտողների մեջ ձևավորվում է իրենց պարտականությունների նկատմամբ անպատասխանատու և արհամարհական վերաբերմունք, ինչն

⁵ Տե՛ս Бурлаков В.Н. Криминология: Учебник для вузов., СПб.: Санкт-Петербургский Государственный Университет, Питер, 2003, էջ 296:

⁶ Տե՛ս Бурлаков В.Н. Криминология: Учебник для вузов., СПб.: Санкт-Петербургский Государственный Университет, Питер, 2003, էջ 397:

⁷ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 398:

⁸ Տե՛ս, օրինակ՝ Օհանյան Ա.Վ. Անզգույշ հանցավորությունը և դրա կանխումը Հայաստանի Հանրապետությունում, ատենախոսություն ի. գ. թ. աստիճանի հայցման, էջ 36:

էլ հետագայում հանգեցնում է անզգուշությամբ հանցավոր արարքներ կատարելուն:

Այսպիսով՝ Հայաստանի Հանրապետությունում անզգուշությամբ հանցանք կատարողների անձը բնութագրող առանձնահատկությունների ուսումնասիրությունը թույլ է տալիս եզրակացնել, որ, չնայած այս հանցագործությունների պատճառական մեխանիզմում էական դեր են կատարում իրադրությունը և տեխնիկան, կազմակերպական, տեխնիկական երևույթները, սակայն հիմնական դերն անձինն է: Անձի որոշակի առանձնահատկություններն են, որ պատճառի դեր են կատարում քննարկ-

վող հանցագործություններում: Ուստի անզգուշությամբ կատարվող հանցագործությունների կանխարգելման արդյունավետությունը կախված է ոչ միայն կազմակերպական, տեխնիկական միջոցառումներից, այլև առավել վտանգի աղբյուրների շահագործմանը մասնակցող անձանց հետ իրականացվող աշխատանքներից. մասնագիտական վերապատրաստում, կարգապահության ամրապնդում և դրա մակարդակի բարձրացում, անվտանգության տարրական կանոններին ծանոթացում, բարոյահոգեբանական միջոցառումներ և այլն:

